

Comfort Women: การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิมนุษยชน และความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์¹

Comfort Women: Human Rights Movement and Japan's Relations with Indonesia and the Philippines

ศิริพร ดาบเพชร²
Siriporn Dabphet

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาเรื่องของ comfort women ในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ในประเด็นการจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลาย การจัดเกณฑ์สตรี รวมถึงผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นและมุมมองด้านสิทธิมนุษยชน โดยศึกษาผ่านเอกสารและข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า ผลการศึกษาพบว่า การที่เรื่องราวของ comfort women เจียบหายไปเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง เป็นเพราะการเมืองโลกตั้งเครียดจากภาวะสงครามเย็น และสถานการณ์การเมืองภายในของประเทศที่เกี่ยวข้อง ทั้งการต่อสู้เพื่อเอกราชและการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ เรื่องของหญิงบริการได้รับการเปิดเผยมากขึ้นในทศวรรษ 1990 เพราะมีกระแสสิทธิมนุษยชนและสิทธิสตรีในระดับสากล ทำให้มีการเรียกร้องความยุติธรรมและการเยียวยาให้แก่สตรีเหล่านี้ จนส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นกับอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ เรื่องราวของหญิงบริการชาวอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ได้รับการบันทึกและเผยแพร่ให้เกิดการรับรู้ในวงกว้าง เพื่อให้สตรีเหล่านี้ได้รับความยุติธรรม ให้สังคมตระหนักถึงสิทธิมนุษยชน และต่อต้านการกระทำรุนแรงต่อสตรี ตลอดจนให้ประวัติศาสตร์ได้ถูกบันทึกไว้อย่างตรงไปตรงมาเพื่อเป็นบทเรียน

คำสำคัญ: สิทธิมนุษยชน, หญิงบริการ, ฟิลิปปินส์, อินโดนีเซีย

Abstract

This study looks at the history of comfort women in the Philippines and Indonesia. By using documents and historical testimony, this study examines the construction of comfort stations, the recruiting of women, and the effects of Japan's interactions with the two nations. According to the study, the story of comfort women vanished after

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในเอเชีย: กรณีศึกษาสิทธิมนุษยชนของหญิงผ่อนคลาย (comfort women) ตั้งแต่ทศวรรษ 1990 ถึงปัจจุบัน ทุนวิจัยเงินรายได้คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปี 2564
²รองศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ

Associate Professor, Department of History, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, Bangkok.

Corresponding author e-mail: sdabphet@g.swu.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 22 May 2022, Revised 1 February 2023, Accepted 7 February 2023

World War II because of the Cold War's global impact and the political climate in each nation at the time, which included anti-communism and the war for independence. Stories of comfort women have resurfaced in the 1990s. Investigating the real-life accounts of comfort women was inspired by the global campaign for women's human rights. Additionally, demand an apology and redress from Japan also affects Japan's relations with Indonesia and the Philippines. The victims have asked Japan to apologize for war crimes and offer consolation to the women. The accounts of Indonesian and Philippine comfort women were made publicly on a global scale to demand their justice, raise awareness of the need to protect human rights and end violence against women, and serve as a historical lesson.

Keywords: *Human rights, Comfort women, Philippines, Indonesia*

บทนำ

สหประชาชาติมีเป้าหมายสำคัญประการหนึ่ง คือ ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ซึ่งรวมถึงสิทธิสตรี โดยตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาสตรีแห่งสหประชาชาติขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1976 และใน ค.ศ. 1979 มีมติรับรองอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ ในทศวรรษ 1990 กระแสโลกหลังสงครามเย็นให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชนเป็นสำคัญ ทำให้มีข้อตกลงต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสตรี เช่น ปฏิญญาว่าด้วยการขจัดความรุนแรงต่อสตรี ค.ศ. 1993 กระแสสิทธิมนุษยชน/สิทธิสตรีได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่องในระดับสากล ทำให้มีการเคลื่อนไหวขององค์กรสตรีหลายประเทศโดยเฉพาะในเอเชียและแอฟริกาซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการละเมิดสิทธิสตรีอย่างรุนแรง เช่น การเรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศและสิทธิของสตรีในเกาหลีได้ตั้งแต่ทศวรรษ 1990 - ปัจจุบัน (ศิริพร ดาบเพชร. 2564) หรือกรณีการเปิดเผยเรื่องราวของ อี้อันฟู (Ianfu) หรือ comfort women³ ซึ่งเป็นผู้หญิงที่ให้บริการทางเพศแก่ทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 บางที่เรียกกันว่า หญิงผ่อนคลาย หรือ หญิงบำเรอ ซึ่งมีทั้งชาวเกาหลี จีน ไต้หวัน ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย ที่ถูกล่วงละเมิดทางเพศและกระทำรุนแรงจากกองทัพญี่ปุ่น (ศิริพร ดาบเพชร. 2559: 237-240) ประเด็นนี้ได้รับความสนใจจากนานาชาติเป็นอย่างมาก เพราะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับหลายชาติที่เป็นเหยื่อของกองทัพญี่ปุ่น เช่น จีน เกาหลีเหนือ เกาหลีใต้ ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ตีมอร์ตะวันออก ไต้หวัน (Orreill. 2008: online) ทำให้มีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมแก่ comfort women เช่น รัฐบาลเกาหลีใต้ยื่นเรื่องต่อสหประชาชาติหลายครั้งเพื่อให้เกิดการดำเนินการต่อรัฐบาลญี่ปุ่นในการชดเชยค่าเสียหายทั้งทางการเงินและสภาพจิตใจแก่ comfort women (Kim. 1998: 194) ทำให้ผู้หญิงเกาหลีใต้ที่เคยถูกกระทำ ความรุนแรงทางเพศกล้าออกมาจากกรอบศีลธรรมของผู้หญิงเพื่อเปิดเผยเรื่องราวเหล่านี้มากขึ้นแม้จะถูกกระแสตอบโต้จากสังคมที่ยังคงแนวคิดอนุรักษนิยมอยู่ก็ตาม

³คำนี้มีมาจากภาษาญี่ปุ่นว่า 従軍慰安婦 (jugun ianfu) แปลว่า military comfort women ในภาษาไทยมีใช้ทั้งคำว่า หญิงผ่อนคลาย หญิงบำรุงขวัญ หญิงบำเรอ หญิงบำเรอกาม ภาษาอังกฤษใช้ทั้ง "war-rape victims" "sex slaves" ผู้วิจัยเห็นด้วยกับนักวิชาการที่ให้ความเห็นว่าคำในภาษาไทยเหล่านี้ไม่สะท้อนความรุนแรงตามความเป็นจริง ในงานนี้จึงจะใช้คำว่า comfort women และคำไทยว่าหญิงบำเรอเป็นหลัก

งานศึกษาเกี่ยวกับ comfort women ในภาษาไทยและเทศส่วนใหญ่ศึกษากรณีสตรีชาวเกาหลี เพราะเป็นประเทศที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดจากการที่เกาหลีตกเป็นอาณานิคมของญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามยังมีสตรีในพื้นที่อื่นที่ญี่ปุ่นขยายอำนาจเข้ามายึดครองได้รับผลกระทบเช่นกัน บทความนี้จึงศึกษา comfort women ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเน้นที่ฟิลิปปินส์และอินโดนีเซียเป็นหลัก โดยจะกล่าวถึงการจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลาย การจัดเกณฑ์สตรี เรื่องราวจากคำบอกเล่าของอดีต comfort women รวมถึงผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่น และประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน และการต่อต้านการกระทำรุนแรงต่อสตรี

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากรณีของ comfort women ในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ในประเด็นการจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลาย การจัดเกณฑ์สตรี
2. เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นและมุมมองด้านสิทธิมนุษยชน

ขอบเขตการวิจัย

กรณีศึกษาเฉพาะ comfort women ในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน (Human Rights) ซึ่งหมายถึง สิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความเท่าเทียมในแง่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิเพื่อดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ สีผิว เพศ อายุ ภาษา ศาสนา สถานภาพทางกาย และสุขภาพ รวมทั้งความเชื่อทางการเมืองหรือความเชื่ออื่น ๆ ที่ขึ้นกับพื้นฐานทางสังคม สิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งที่ไม่สามารถถ่ายทอดหรือโอนให้แก่ผู้อื่นได้ (ชะวัชชัย ภาคินธู, 2548 : 52)

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ใช้วิธีการวิจัยจากเอกสารเป็นหลักมีขั้นตอน ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง
เก็บข้อมูลจากงานวิจัย บทความ ข่าว และข้อมูลจากสื่อออนไลน์ สื่อภาพยนตร์ สารคดี ทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
2. การวิเคราะห์ข้อมูล
  - 2.1 จัดแบ่งประเภทหมวดหมู่ (Categories) จัดระบบของข้อมูลตามประเด็นที่กำหนดไว้
  - 2.2 นำมาวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytical Induction) คือใช้การตีความหมาย และการวิเคราะห์แบบการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)
3. การสังเคราะห์ข้อมูล เพื่อเสนอเป็นคำตอบเป็นข้อสรุปจากข้อมูลที่เป็นรูปธรรม โดยใช้การบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive) เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่เป็นข้อเสนอเพื่อการนำไปใช้

ผลการวิจัย

1. การจัดตั้งสถานีผ่อนคลายเป็นการจดทะเบียน comfort women ของกองทัพญี่ปุ่น

การขยายอำนาจทางทหารของจักรวรรดิญี่ปุ่นในทศวรรษ 1930 นำญี่ปุ่นเข้าสู่สงครามครั้งที่สองกับจีนใน ค.ศ. 1937 ตามด้วยการเข้าสู่สงครามมหาเอเชียบูรพาที่เป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1939-1945) กองทัพจักรวรรดิญี่ปุ่นยกทัพบุกและยึดครองประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเหตุการณ์นี้กองทัพญี่ปุ่นได้เกณฑ์ บังคับ และลักพาผู้หญิงมาเป็น comfort women ในค่ายทหารที่ญี่ปุ่นตั้งเป็นสถานีผ่อนคลาย (comfort station) สตรีเหล่านี้มาจากหลายเชื้อชาติ ส่วนใหญ่เป็นชาวเกาหลีและจีน และชาติอื่น ๆ เช่น ไต้หวัน ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ พม่า เวียดนาม ลาว กัมพูชา ทิมอร์ตะวันออก ชาวเนเธอร์แลนด์ในอินโดนีเซีย และชาวเกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก เช่น ปาปัวนิวกินี (ชัยชาญ คุ่มปัญญา. 2558: ออนไลน์) นำไปสู่เหตุการณ์ละเมิดสิทธิมนุษยชนในหลายระดับที่เป็นอาชญากรรมสงคราม⁴ (โสภิตา วีรกุลเทวัญ. 2544: 6)

1.1 การจัดตั้งสถานีผ่อนคลายของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียง

สถานีผ่อนคลายแห่งแรกที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นเป็นไปตามคำร้องขอของทหารญี่ปุ่นซึ่งทำสงครามในประเทศจีน ในตอนแรกรัฐบาลญี่ปุ่นหลังสงครามไม่ยอมรับว่ากองทัพมีส่วนรับรู้หรือเกี่ยวข้อง โดยระบุว่าการจัดหาหญิงบำเรอนั้นดำเนินการโดยเอกชน ไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลและรัฐบาลไม่สามารถเข้าไปตรวจสอบได้ แต่ใน ค.ศ. 1993 ทางกรญี่ปุ่นยอมรับเป็น ครั้งแรกหลังจากมีการเปิดเผยเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศว่า กองทัพและรัฐบาลญี่ปุ่นในช่วงสงครามมีบทบาทในการจัดการและดูแลสถานีผ่อนคลาย (Sigit & Anantasya. 2021: 145) และมีหลักฐานว่าใน ค.ศ. 1931 มีตัวแทนเอกชนญี่ปุ่นได้เปิดช่องขึ้นเป็นครั้งแรกเพื่อให้บริการแก่เจ้าหน้าที่และผู้ขายญี่ปุ่นที่ประจำการในแมนจูเรียของจีนในช่วงที่กองทัพกวานตง (Guandong) ของญี่ปุ่นในแมนจูเรียทำรัฐประหารยึดอำนาจในแมนจูเรีย หรือในวิกฤติการณ์มุกเดน ค.ศ. 1931 (Mukden Incident) และในต้น ค.ศ. 1932 เกิดวิกฤติการณ์เซี่ยงไฮ้ หรือวิกฤติการณ์ 28 มกราคม (Shanghai Incident/ January 28 Incident) ที่เป็นการขัดแย้งระหว่างรัฐบาลจีนและจักรวรรดิญี่ปุ่นในเขตนิคมต่างชาตินในเมืองเซี่ยงไฮ้ ซึ่งเป็นเมืองที่มีการจัดตั้งสถานีผ่อนคลายแห่งแรกขึ้นสำหรับกองทัพเรือญี่ปุ่นที่ประจำการในเซี่ยงไฮ้ จากนั้นเมื่อเกิดสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 1937 และสงครามขยายตัวไปหลายพื้นที่ สถานีผ่อนคลายได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (Asian Women's Fund. 1997: online)

⁴หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ศาลทหารระหว่างประเทศเฉพาะกิจที่นูร์มเบิร์ก (The International Military Tribunal for the Trial of Major German War Criminals) ได้พิจารณาอาชญากรรมสงครามและลงโทษอาชญากรรมของนาซีในยุโรป ส่วนในญี่ปุ่น มีการจัดตั้งศาลทหารระหว่างประเทศเฉพาะกิจสำหรับตะวันออกไกล (The International Military Tribunal for the Far East) ขึ้นที่โตเกียว ศาลเฉพาะกิจฯ นี้พิจารณาคดีเฉพาะอาชญากรรมสงครามหลัก ๆ ที่เกี่ยวกับอาชญากรรมต่อสันติภาพ โดยพิจารณาฟ้องเพียง 28 ราย ส่วนใหญ่เป็นผู้มีอิทธิพลในประเทศระหว่างสงคราม เช่น นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการสงคราม ข้าราชการ พลเรือนและข้าราชการกล้าโหมระดับสูง ส่วนคดีของทหารระดับล่างจะดำเนินการโดยศาลภายในประเทศ (นิธิพัฒน์ สิ้นเพ็ง. 2560: 116-117).

ประเภทของสถานี่ผ่อนคลา่ยที่ให้บริการแก่ทหารญี่ปุ่นมีหลายรูปแบบ แบ่งตามลักษณะของผู้ดำเนินการ ได้แก่ 1) สถานี่ผ่อนคลา่ยที่กองทัพญี่ปุ่นจัดตั้งหรือดูแลโดยตรง 2) สถานี่ผ่อนคลา่ยที่ตั้งขึ้นจากความร่วมมือระหว่างเอกชนและกองทัพในพื้นที่ที่ชาวญี่ปุ่นอพยพไปอยู่ 3) ช่องของเอกชนที่กองทัพญี่ปุ่นระบุให้เป็นสถานี่ที่ให้บริการแก่ทหารญี่ปุ่น ส่วนเหตุผลในการตั้งสถานี่ผ่อนคลา่ยของกองทัพญี่ปุ่นนั้น โยชิอากิ โยชิมิ ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ระบุว่าขึ้นอยู่กับผู้บังคับบัญชาการในแต่ละหน่วยโดยเสนาธิการทหารสั่งให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายการเงินรับผิดชอบการก่อสร้างสถานี่ผ่อนคลา่ย หรือหากในพื้นที่มีอาคาร เช่น โรงแรม ห้องพัก ร้านอาหาร ที่ดัดแปลงมาเป็นสถานี่ผ่อนคลา่ยได้จะใช้อาคารที่มีอยู่รวมถึงในบางพื้นที่ที่โรงเรียนและวัดมีห้องพักมากพอจะใช้เป็นสถานี่ผ่อนคลา่ยเช่นกัน (โสภิตา วีรกุลเทวัญ. 2544: 9)

หลักฐานจากหอจดหมายเหตุกองกำลังป้องกันประเทศ(Defense Agency Archives) ของญี่ปุ่นแสดงให้เห็นว่า ทหารญี่ปุ่นในเวลานั้นรับทราบเรื่องการจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลา่ย ซึ่งต่อมา เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1992 ยอมรับในทางศีลธรรม (แต่ไม่ยอมรับในทางกฎหมาย) ถึงสิ่งที่กองทัพญี่ปุ่นในอดีตได้กระทำ (Asahi shinbun, 12 Jan 1992 cited in Wakabayashi. 2003: 224) เหตุผลที่กองทัพญี่ปุ่นใช้เป็นข้ออ้างในการจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลา่ยและจัดหาหญิงบริการ คือ เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อกามโรค ป้องกันการข่มขืนสตรีท้องถิ่น สร้างขวัญกำลังใจให้แก่ทหาร และป้องกันสายลับ

กองทัพญี่ปุ่นเชื่อว่า การจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลา่ยและควบคุมผู้หญิงเหล่านี้ไว้จะทำให้กองทัพควบคุมสถานการณ์ต่างๆ ได้ ดังนั้น กองทัพจึงเกณฑ์และรวมถึงใช้วิธีอื่น ๆ เช่น กวาดต้อน ลักพาผู้หญิงจำนวนมากเข้าสู่สถานี่ผ่อนคลา่ย (โสภิตา วีรกุลเทวัญ. 2544: 4) กองทัพญี่ปุ่นยังอ้างว่าการจัดหาหญิงบริการไว้ในสถานี่ผ่อนคลา่ยเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการข่มขืนสตรีท้องถิ่น เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย หลีกเลี่ยงการสร้างความไม่พอใจและความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่นในหมู่มชนพื้นเมือง (Orreill. 2008: 134) นอกจากเหตุผลเรื่องการผ่อนคลา่ยอารมณ์และความเครียดของทหารญี่ปุ่นแล้ว กองทัพญี่ปุ่นมีความเชื่อว่าการมีเพศสัมพันธ์ก่อนออกรบเปรียบเสมือนเครื่องรางป้องกันอันตราย การกระทำนี้จึงเป็นพิธีกรรมหนึ่งก่อนออกรบ สำหรับทหารที่ไม่นิยมไปใช้บริการผู้หญิงในสถานี่ผ่อนคลา่ยจะถูกกองทัพพิจารณาว่าเป็นผู้ที่มีปัญหาในด้านจิตวิทยาทหาร (โสภิตา วีรกุลเทวัญ. 2544: 8-9)

1.2 การจัดเกณฑ์ผู้หญิงเข้าสู่สถานี่ผ่อนคลา่ย

การจัดเกณฑ์ผู้หญิงมาเป็น comfort women เริ่มขึ้นในจีนก่อน ต่อมาจึงมีการเกณฑ์สตรีชาวเกาหลีและชาวไต้หวันที่เป็นอาณานิคมของญี่ปุ่น ผู้หญิงเกาหลีและจีนเป็นสองเชื้อชาติที่ถูกเกณฑ์มามากกว่าชาติอื่น ซึ่งในกรณีของเกาหลี นอกจากที่ไม่พอใจญี่ปุ่นถูกกดขี่และขูดรีดเอาผลประโยชน์ในช่วงที่เกาหลีเป็นอาณานิคมของญี่ปุ่น (ค.ศ. 1910-1945) แล้วนั้น เกาหลียังมีความขมขื่นใจจากการที่ญี่ปุ่นนำผู้หญิงเกาหลีไปเป็น comfort women ซึ่งมีการประมาณว่าจำนวนกว่า 100,000 - 200,000 คน (Cumings. 1997: 179)

กระบวนการในการจัดเกณฑ์สตรีเกาหลีและไต้หวันเข้าสู่สถานี่ผ่อนคลา่ยมีหลายรูปแบบ ทั้งการประกาศรับสมัคร การใช้คำสั่งเกณฑ์แรงงานหญิง การลักพาตัว การข่มขู่หรือบังคับ และการใช้สื่อของทางการหลอกลวงโดยมีเนื้อหา เช่น การรับสมัครผู้หญิงสาวไปทำงานในโรงงาน ภัตตาคาร และบางรายเป็นการแลกเปลี่ยนตัวเพื่อผู้ชายในครอบครัวไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน (ชัยชาญ คุ่มปัญญา. 2558: ออนไลน์) รวมถึงการขอความร่วมมือจากผู้นำและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นให้จัดหาสตรี

พื้นเมืองมาให้บริการแก่ทหารญี่ปุ่น และคัดเลือกสตรีที่เป็นโสเภณีมาจากสถานบริการของเอกชน โดยเจ้าของสถานบริการจะได้รับความคุ้มครองจากตำรวจลับของญี่ปุ่นและตำรวจประจำท้องถิ่นนั้น ๆ (พงศทิพย์ เกียรติสหัสกุล. 2553: 131) ทำให้มีสตรีเกาหลีและจีนจำนวนมากถูกส่งไปยังสถานี่ผ่อนคลายเป็นเมื่อเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาและกองทัพญี่ปุ่นเข้ายึดครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้มีการจัดหาสตรีพื้นเมือง เช่น อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม เข้าสู่สถานี่ผ่อนคลายเป็นลักษณะเดียวกัน

2. Comfort women ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกกองทัพญี่ปุ่นรุกรานและยึดครอง และเกิดการกระทำรุนแรงต่อสตรีพื้นเมือง เนื่องจากทหารญี่ปุ่นเข้ามาในภูมิภาคนี้จำนวนมาก กองทัพจึงได้จัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นและจัดหาผู้หญิงพื้นเมืองมาให้บริการแก่ทหารญี่ปุ่น ผู้หญิงส่วนใหญ่นี่ถูกเกณฑ์มาเป็นชาวอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ซึ่งมีสภาพเลวร้ายไม่ต่างจากสตรีเกาหลีและจีนที่ถูกเกณฑ์ไปเป็น comfort women จนกลายเป็นประเด็นปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นกับชาติเหล่านี้มาจนปัจจุบัน สำหรับประเทศไทยที่เป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นในช่วงสงคราม แม้ไม่ได้มีการเกณฑ์ผู้หญิงไทยเข้าสู่สถานี่ผ่อนคลายเป็นแบบชาติที่ญี่ปุ่นเข้าไปยึดครองและปกครอง แต่การที่มีกองทัพญี่ปุ่นเข้ามาประจำการโดยเฉพาะการควบคุมการก่อสร้างทางรถไฟที่กาญจนบุรี ทำให้มีการจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นและจัดหาสตรีชาวไทยมาให้บริการแก่ทหารญี่ปุ่นเช่นกัน แต่ไม่ใช่การบังคับหรือลักพาแบบสตรีชาติอื่น ในหัวข้อนี้จะวิเคราะห์ประเด็นการจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นของกองทัพญี่ปุ่นในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ซึ่งมีสตรีพื้นเมืองถูกเกณฑ์เข้าสู่สถานี่ผ่อนคลายเป็นมากกว่าชาติอื่น เรื่องราวจากคำบอกเล่าของอดีต comfort women และผลกระทบด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

2.1 การจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นของกองทัพญี่ปุ่นในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์

การจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับการพิจารณาจากกระทรวงกลาโหมตั้งแต่มีก่อนเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาในปลาย ค.ศ. 1941 โดยมีการส่งแพทย์ชาวญี่ปุ่นไปยังเกาะชวาเพื่อตรวจสอบสภาพแวดล้อมและสุขภาพลักษณะต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากองทัพและรัฐบาลญี่ปุ่นรับทราบเรื่องการจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นมาตั้งแต่ต้น แม้ว่าที่ผ่านมาทางการญี่ปุ่นได้ปฏิเสธมาตลอดว่ารัฐบาลไม่เกี่ยวข้อง ต่อมาใน ค.ศ. 1993 รัฐบาลญี่ปุ่นจึงยอมรับว่ารัฐบาลญี่ปุ่นช่วงสงครามรับรู้ตั้งแต่ต้น ซึ่งญี่ปุ่นอ้างว่าสาเหตุที่ต้องตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นเพราะความจำเป็น ทั้งเพื่อเป็นการป้องกันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ป้องกันความปลอดภัยให้สตรีพื้นเมืองเพื่อไม่ให้เกิดกรณีข่มขืนขึ้น และไม่ได้บังคับแต่ให้หัวหน้าหมู่บ้านประกาศรับสมัครสตรีที่เต็มใจเข้ามาเป็นหญิงบริการ โดยสตรีเหล่านี้จะได้รับการตรวจโรคก่อนเพื่อให้แน่ใจว่าไม่เป็นโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ แม้ว่าจะมีข้อคัดค้านจากเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นในการนำสตรีพื้นทะเลมาเป็นหญิงบริการก็ตาม (Hayashi. 1998: online)

หลังจากที่ญี่ปุ่นยึดครองพื้นที่ที่เป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกได้แล้วใน ค.ศ. 1942 ญี่ปุ่นได้ตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นขึ้นหลายแห่ง แต่ในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์มีการเกณฑ์สตรีพื้นเมืองเข้ามาเป็น comfort women มากกว่าพื้นที่อื่น การจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นมีทั้งที่ตั้งขึ้นในค่ายทหาร และการนำสถานี่ เช่น โรงพยาบาล โรงแรม บ้านเรือน มาดัดแปลง ดังคำบอกเล่าของสตรีฟิลิปปินส์ที่ถูกจับตัวไปยังสถานี่ผ่อนคลายเป็นที่เคยเป็นโรงพยาบาลมาก่อน สถานี่ผ่อนคลายที่มีเอกชนชาวญี่ปุ่นเป็นเจ้าของ และสถานี่ผ่อนคลายเป็นที่ดำเนินกิจการโดยชาวอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์เอง (Hayashi. 1998: online)

สำหรับการตั้งสถานีผ่อนคลายนอนอินโดนีเซีย ข้อมูลจาก Asian Women's Fund (1997) ระบุว่า ญีปุ่นตั้งสถานี ผ่อนคลายรวมประมาณ 40 แห่ง บน 3 เกาะใหญ่ คือ ที่เมืองเบลาวัน (Belawan) ทางเหนือของเกาะสุมาตราซึ่งเป็นเกาะใหญ่ที่สุด โดยที่นี้มีหลักฐานคำบอกเล่าจาก comfort women ชาวอินโดนีเซีย 2 คน และชาวจีน 6 คน

ที่เกาะชวา ญีปุ่นตั้งสถานีผ่อนคลาย 6 แห่งใน ค.ศ. 1942 ที่เมืองปัตตาเวีย (Batavia หรือจาการ์ตา (Jakarta) ในปัจจุบัน) ซึ่งมีหลักฐานว่ามีสตรีชาวเกาหลี 7 คน เป็นหญิงบริการที่นี้ด้วย ใน ค.ศ. 1944 ญีปุ่นตั้งสถานีผ่อนคลายที่เมือง เซมารัง (Semarang) ทางตอนกลางของเกาะ 4 แห่ง ที่เมืองมุนติลัน (Muntilan) 1 แห่ง และอีก 3 แห่งที่เมืองซูราบายา (Surabaya) ทางตะวันออกของเกาะชวา

ที่เกาะซูลาเวสี (Sulawesi) หรือ เซเลบีส (Celebes) มีข้อมูลจากทหารญี่ปุ่นที่ขึ้นศาลทหารของเนเธอร์แลนด์ที่อินโดนีเซียหลังแพ้สงครามใน ค.ศ. 1945 ว่า มีสถานีผ่อนคลายทั้งหมดถึง 21 แห่ง ได้แก่ ที่เมืองมาคัสซาร์ (Makassar) 3 แห่ง มี comfort women แห่งละ 20, 30 และ 40 คน และมีสถานีผ่อนคลายที่อื่นๆ บนเกาะซูลาเวสีอีกรวม 18 แห่ง มีหญิงบริการแห่งละประมาณ 10 คน รวมถึงมีการนำสตรีชาวไต้หวัน 70 คน มาที่สถานีผ่อนคลายบนเกาะบอร์เนียว

ในฟิลิปปินส์ เมื่อกองทัพญี่ปุ่นบุกยึดครองฟิลิปปินส์ในต้น ค.ศ. 1942 แล้ว จากรายงานของกองบัญชาการสูงสุดของฝ่ายสัมพันธมิตร หรือ SCAP ระบุว่าญี่ปุ่นตั้งสถานีผ่อนคลายขึ้นใน 11 เมือง เช่น ที่เมืองบายอมบอง (Bayombong) บนเกาะลูซอน 1 แห่ง ที่กรุงมนิลา 12 แห่ง ที่เกาะมัสบาเต (Masbate) 1 แห่ง เรียกชื่อว่า "Military Club" ที่เมืองอีโลอิโลบนเกาะปาโน (Panay) 2 แห่ง ที่เมืองเซบู (Cebu) บนเกาะเซบูมีสถานีผ่อนคลายของเอกชนชาวญี่ปุ่น ที่เมืองตักโลบัน (Tacloban) บนเกาะเลย์เต (Leyte) มีสถานีผ่อนคลายที่ดำเนินการโดยชาวฟิลิปปินส์และของกองทัพญี่ปุ่น ที่เกาะมินดาเนาทางใต้มีสถานีผ่อนคลายกระจายอยู่ใน 4 เมือง เช่น เมืองบูตวน (Butuan) และเมืองคากายัน (Cagayan) เมืองละ 3 แห่ง (Asian Women's Fund. 1997: online)

2.2 การจัดเกณฑ์ผู้หญิงอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์เข้าสู่สถานีผ่อนคลาย

จากงานศึกษาของ Aiko Kurasawa นักวิชาการชาวญี่ปุ่น ระบุว่า ผู้หญิงอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ที่มีอาชีพโสเภณีเป็นกลุ่มแรกที่ถูกนำเข้าสู่สถานีผ่อนคลาย (Asian Women's Fund. 1997: online) โดยคัดเลือกมาจากสถานบริการของเอกชน จากนั้นจึงเกณฑ์หรือจัดหาผู้หญิงกลุ่มอื่นด้วยวิธีต่าง ๆ ในรูปแบบเดียวกับการจัดเกณฑ์ผู้หญิงเกาหลีและจีน คือ มีทั้งการรับสมัครผ่านโฆษณาในหนังสือพิมพ์ การหลอกลวง บังคับด้วยกำลัง ช่มชู้ ลักพาตัว (Hayashi. 1998: online) รวมทั้งการขอความร่วมมือให้ผู้นำท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่พื้นเมืองจัดหาให้ ซึ่งสตรีส่วนใหญ่ได้รับการคัดเลือกโดยผู้นำในท้องถิ่นหรือพื้นที่ใกล้เคียง โดยเอกสารทางการระบุว่า การจัดหามีลักษณะใกล้เคียงกับการบังคับ (Aiko Kurasawa, cited in Asian Women's Fund. 1997: online) ดังมีตัวอย่างของสตรีอินโดนีเซียอายุระหว่าง 15-19 ปี จำนวนราว 200 คน ถูกหลอกลวงว่าผ่านการคัดเลือกให้ไปศึกษาภาษาญี่ปุ่น การพยาบาล และการผดุงครรภ์ที่ประเทศญี่ปุ่น แต่กลับถูกนำลงเรือบรรทุกสินค้ามาเป็น comfort women ที่สิงคโปร์และกรุงเทพฯ การจัดหาสตรีเข้าสู่สถานีผ่อนคลายด้วยวิธีเหล่านี้ ทำให้มีสตรีชาวอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และชาติอื่น ๆ ในภูมิภาคถูกส่งไปให้บริการทางเพศแก่ทหารญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก

ในอินโดนีเซีย มีหลักฐานว่ากองทัพญี่ปุ่นได้จับตัวสตรีพื้นเมืองในเขตชวาตะวันออก และส่งเข้าค่ายเพื่อตรวจสุขภาพก่อนเช่นเดียวกับ comfort women ในจีนหรือเกาหลี รวมถึงได้ลักพาตัวผู้หญิงขณะเดินทางกลับบ้านหรือลักพาตัวไปจากบ้านขณะที่ไม่มีคนอยู่บ้าน แต่สตรีที่ถูกลักพาตัวเหล่านี้อยู่ในสถานะนอกบัญชี “unofficial comfort women” ทำให้ไม่ได้รับการดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐานจากกองทัพและไม่ได้รับการดูแลหากตั้งครรภ์ รวมถึงไม่ได้รับค่าตอบแทนด้วย นอกจากการจัดเกณฑ์สตรีพื้นเมืองแล้ว กองทัพญี่ปุ่นยังจัดส่ง comfort women ชาวเกาหลี จีน ไต้หวัน เข้ามาในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ด้วย โดยสตรีเหล่านี้ถูกบังคับมา

3. ชะตากรรมของ Comfort women ชาวอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์

การจัดเกณฑ์สตรีพื้นเมืองชาวอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์จำนวนมาก เพื่อเข้ามาให้บริการแก่ทหารญี่ปุ่นในสถานี ผ่อนคลาย ทำให้สตรีเหล่านี้ต้องเผชิญกับความทารุณโหดร้ายจากการปฏิบัติของทหารญี่ปุ่น เช่นเดียวกับชะตากรรมของ comfort women ชาตินอื่น ๆ

3.1 คำบอกเล่าของ Comfort Women

ชะตากรรมของหญิงบำเรอได้รับการถ่ายทอดจากคำบอกเล่าของสตรีเหล่านั้น เรื่องราวที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงการที่ผู้หญิงเหล่านี้ถูกกระทำและถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างโหดร้ายรุนแรง แต่เรื่องราวเหล่านี้กลับไม่เป็นที่รับรู้มานานหลายสิบปีนับตั้งแต่สงครามสิ้นสุดลงใน ค.ศ. 1945 ทำให้ที่ผ่านมามีสตรีเหล่านี้ไม่ได้รับความยุติธรรมและไม่เคยได้รับการชดเชย นอกจากนี้ในบางประเทศ เช่น เกาหลีใต้ที่มีค่านิยมชายเป็นใหญ่ การออกมาเปิดเผยเรื่องราวของผู้หญิงกลับกลายเป็นการถูกมองในทางไม่ดี

หญิงบำเรอคนแรกที่ออกมาบอกเล่าเรื่องราวของตนในทศวรรษ 1970 เป็นสตรีชาวเกาหลีใต้ แต่เรื่องกลับเงียบหายไป จนเมื่อครบรอบ 50 ปี การสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 1995 ทำให้มีการเรียกร้องคำขอโทษจากญี่ปุ่นและการชดเชยเยียวยาแก่เหยื่อของกองทัพญี่ปุ่น รวมทั้งขณะนั้นกระแสสิทธิมนุษยชนและสิทธิสตรีได้รับความสนใจในระดับสากล ทำให้มีการพูดถึงการเยียวยาแก่สตรีเหล่านี้มากขึ้น ตั้งแต่ทศวรรษ 1990 เรื่องราวของ comfort women ได้รับความสนใจมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีหญิงบำเรอทั้งที่เป็นชาวเกาหลี ชาวจีน ชาวอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ เป็นต้น ออกมาบอกเล่าเรื่องราว รวมทั้งมีการเก็บข้อมูลจากนักวิชาการ นักสารคดี ช่างภาพ ทำให้มีการถ่ายทอดเรื่องราวของผู้หญิงชาติต่าง ๆ ผ่านสื่อที่หลากหลายมากขึ้น ทั้งหนังสือ นิตยสาร การงานวิจัย สารคดี ทางโทรทัศน์และนิตยสาร

การที่เรื่องราวของ comfort women เงียบหายไปนานเป็นเพราะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นแพ้สงครามและถูกสหรัฐอเมริกาปกครอง จากนั้นเกิดภาวะสงครามเย็นและการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นคอมมิวนิสต์ใน ค.ศ. 1949 และการเกิดสงครามเกาหลีใน ค.ศ. 1950 ทำให้สหรัฐอเมริกา มีนโยบายพัฒนาญี่ปุ่นด้านประชาธิปไตยและเศรษฐกิจ เพื่อเป็นปรกาศต่อต้านคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค ขณะที่ชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เผชิญกับภาวะสงครามทั้งสงครามเพื่อเอกราช สงครามเย็น และการมีรัฐบาลเผด็จการ ทำให้สถานการณ์การเมืองหรือการฟื้นฟูประเทศกลายเป็นประเด็นสำคัญของประเทศ ความสนใจที่จะชดเชยเยียวยาพลบขั้วหญิงบำเรอจึงไม่ถูกพูดถึงเช่นเดียวกับในเกาหลีใต้และจีน

ตั้งแต่ทศวรรษ 1990 เรื่องราวของ comfort women ชาวเกาหลีที่ถูกล้อออกมา บอกล่าประสพการณ์และเรียกร้องความเป็นธรรม กลายเป็นแรงบันดาลใจแก่สตรีชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะในฟิลิปปินส์ สตรี 60 คนที่เป็นเหยื่อของกองทัพญี่ปุ่นได้รวมกลุ่มกันเรียกว่า Maya Lolas หมายถึง Liberated Grandmother หรือ “คุณย่าคุณยายที่ถูกปลดปล่อย” เพื่อเปิดเผยเรื่องราวต่อสาธารณชนมากขึ้น เริ่มจากใน ค.ศ. 1992 Maria Rosa Luna Herson หรือเป็นที่รู้จักในชื่อ Lola Rosa “คุณยายโรซ่า” อายุ 65 ปี เป็นสตรีฟิลิปปินส์คนแรกที่ออกมาเปิดเผยชะตากรรมของตน หลังจากที่สถานีวิทยุในฟิลิปปินส์ประกาศเรียกร้องให้สตรีฟิลิปปินส์ที่ตกเป็นเหยื่อของกองทัพญี่ปุ่น ออกมาแสดงตัว โดยเรื่องราวถูกเขียนเป็นหนังสือชื่อ *Comfort Women: Slave of Destiny* ซึ่งเรื่องราวของ Herson กระตุ้นให้มีอดีตหญิงบำเรออีก 174 คน ออกมาเปิดเผยตัวเช่นกัน (Sigit & Anantasya. 2021: 154) นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาและถ่ายทอดผ่านประวัติศาสตร์ บอกล่า ทำให้โลกได้รับรู้ชะตากรรมที่เลวร้ายของผู้หญิงเหล่านี้ สำหรับกรณีของ Herson นั้น ถูกทหารญี่ปุ่นลักพาตัวไปขณะอายุ 15 เพียง และถูกกักขังอยู่ถึง 9 เดือน จากคำบอกล่าของ Herson ทำให้เห็นความโหดร้ายที่เด็กหญิงและสตรีได้รับ ทั้งการต้องถูกข่มขืนทุกวัน การถูกทุบตีทำร้าย เธอเล่าว่ามีความรู้สึกโกรธต่อสิ่งที่เกิดขึ้น เธอไม่กล้าแม่แต่จะบอกล่าความรู้สึกเลวร้ายนี้ต่อบิดามารดา และไม่เคยมให้สามีและบุตรชายรู้ว่าเคยเกิดอะไรขึ้นกับเธอ เพราะในฟิลิปปินส์มีวัฒนธรรมที่เรียกว่า ‘tsisimis’ and ‘hiya’ หรือ ความน่าละอายและการซุบซิบ หากผู้หญิงคนใดถูกระบุว่าเป็น comfort women ก็จะถูกเรียกว่า “ของเหลือของญี่ปุ่น” ทำให้ผู้หญิงจำนวนมากไม่กล้ากลับไปหาครอบครัวของตนหลังสงคราม และอีกหลายคนต้องปิดบังสามีและลูกถึงอดีตอันเลวร้าย เพราะเกรงจะถูกมองไม่ดีและไม่ได้รับการยอมรับ (Mosbergen. 2017: online)

การที่อดีตหญิงบำเรอกล้าที่จะเปิดเผยตัวมากขึ้น ทำให้มีการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ จากคำบอกล่าเหล่านี้เพิ่มขึ้น หนึ่งในนั้นคือโครงการของ Evelina M. Galang นักวิจัยชาวอเมริกันเชื้อสายฟิลิปปินส์ ที่เก็บข้อมูลคำบอกล่าและรวบรวมพยานหลักฐานเกี่ยวกับ comfort women ชาวฟิลิปปินส์ตั้งแต่ ค.ศ. 1998 และต่อมาตีพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ *Lolas’ House: Survivors of Wartime Rape Camps*⁵ (2017) ในงานนี้มีบทที่เขียนโดย Dominique Mosbergen เรื่อง “The Harrowing Story of Fillipina Women Enslaved in Japan’s Wartime Rape Camps” ที่เล่าถึงเรื่องราวของ Precilla Bartonico หญิงชาวฟิลิปปินส์ที่ถูกบังคับนำตัวไปยังสถานี่ฝอนคลายเมื่อ ค.ศ. 1943 ขณะมีอายุเพียง 17 ปีเท่านั้น โดยถูกจับขังขณะกำลังหลบอยู่ในหลุมหลบภัยกับครอบครัวและเพื่อนบ้านที่อยู่บนเกาะเลย์เต Bartonico เล่าว่า ทหารญี่ปุ่นบุกเข้ามาทำร้ายและจับตัวญาติของเธอซึ่งถูกทหาร 3 คนข่มขืนและสังหาร ส่วนตัวเธอถูกข่มขืนต่อหน้าครอบครัวและถูกจับไปขังไว้ที่ค่ายทหารญี่ปุ่นที่เมือง Bureau บนเกาะเลย์เต ตลอดระยะเวลา 3 เดือนในค่าย เธอต้องเผชิญกับการถูกข่มขืนวันหลายครั้ง จากทหารญี่ปุ่น 5-8 คน และถูกบังคับให้ทำงานหนักในค่ายทหาร (Mosbergen. 2017: online) Bartonico กล่าวว่าแม้จะรอดชีวิตกลับมาแต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นฝันร้ายในชีวิตที่ไม่มีวันลืมและทำให้ไม่สามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุขได้เลย Bartonico เสียชีวิตใน ค.ศ. 2006 โดยที่ไม่เคยได้รับการเยียวยาและคำขอโทษจากรัฐบาลญี่ปุ่น

⁵คำว่า Lola เป็นภาษาตากาล็อก แปลว่า คุณย่า คุณยาย มักใช้เรียกผู้หญิงที่เคยเป็น comfort women

เรื่องราวของ comfort women ได้รับการเผยแพร่สู่ชาวโลกมากขึ้นเพื่อเรียกร้องความยุติธรรม การชดเชย และสร้างความตระหนักในด้านสิทธิมนุษยชนและต่อต้านการกระทำรุนแรงต่อสตรี ดังเช่นเรื่องของ Niyem อดีตหญิงบำเรอชาวอินโดนีเซีย ได้รับการถ่ายทอดและเผยแพร่ในหลายประเทศ เช่น ที่ประเทศอินโดนีเซีย เนเธอร์แลนด์ สหรัฐอเมริกา เยอรมนี และฝรั่งเศส ผ่านนิทรรศการชื่อ Comfort Women ในงาน Photo Annual ประจำปี 2011 การรวบรวมภาพถ่ายและประวัติของอดีตหญิงบำเรอชาวอินโดนีเซียที่ยังมีชีวิตอยู่จัดทำโดย Hilde Janssen นักข่าวและนักวิจัยชาวเนเธอร์แลนด์ซึ่งลงพื้นที่เก็บข้อมูลที่อินโดนีเซียกว่าสิบปี ได้ทำหนังสือชื่อ Comfort Women และมีสารคดีเรื่อง “Because We Were Beautiful” เผยแพร่ในงาน Activist Film Festival 2011 ที่สหรัฐอเมริกา บอกเล่าเรื่องราวของอดีตหญิงบำเรอที่ขณะนั้นมีอายุกว่า 60-80 ปี และสื่อ NPR (National Public Radio) ของสหรัฐอเมริกานำไปเผยแพร่ต่อในชื่อ Comfort Women: Untold Stories of Wartime Abuse (O’Neill, 2011: online)

Janssen ระบุว่า เรื่องราวของหญิงบำเรอชาวอินโดนีเซียแทบไม่เคยถูกพูดถึงและสตรีเหล่านั้นรวมถึงครอบครัวก็ไม่กล้าบอกเล่าเรื่องราว ไม่กล้าเรียกร้อง เพราะในวัฒนธรรมของอินโดนีเซียเรื่องนี้เป็นเรื่องน่าละอายแม้ว่าสตรีจะเป็นผู้ถูกกระทำก็ตาม Janssen ยกตัวอย่างเรื่องของ Niyem อดีตหญิงบำเรอชาวอินโดนีเซีย ที่ถูกทหารญี่ปุ่นลักพาตัวไปขณะมีอายุเพียง 10 ปี โดยจับขึ้นรถบรรทุกพร้อมกับผู้หญิงอีกจำนวนหนึ่งและส่งไปยังค่ายทหารที่ชาวตะวันตก Niyem อยู่ในเต็นท์เล็ก ๆ กับเด็กหญิงอีก 2 คน และทุกคนถูกทหารญี่ปุ่นข่มขืน ต่อมา Niyem หลบหนีออกมาได้หลังจากถูกกักขังกว่า 2 เดือน Niyem ถ่ายทอดประสบการณ์อันเลวร้ายและบอกความรู้สึกว่า “เพียงแค่ 2 เดือน ร่างกายฉันถูกทำลายอย่างสิ้นเชิง ฉันเป็นเสมือนของเล่น ไม่ใช่มนุษย์” เธอบอกว่าไม่กล้าบอกใครว่าถูกข่มขืน เพราะไม่ต้องการทำให้พ่อแม่ัวอาย และกลัวว่าจะไม่มีใครต้องการหากทราบเรื่อง แต่การที่เธอหายตัวไปนานทำให้ชาวบ้านพากันสงสัยและพูดถึงเรื่องนี้ “คนอื่นยังคงทำร้ายฉัน โดยเรียกฉันว่าสิ่งของใช้แล้วของผู้ญี่ปุ่น ซึ่งทำร้ายฉันอย่างมาก” (O’Neill, 2011: online)

สรุปและอภิปรายผล

1. ความยุติธรรมและสิทธิมนุษยชนของ comfort woman

การกระทำของทหารญี่ปุ่นต่อ comfort women นั้น เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรง และสร้างความทรงจำที่เลวร้ายแก่เหยื่อโดยไม่มีวันจางหาย มีการประเมินว่าในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้หญิงชาวเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กว่า 400,000 คน ทั้งเด็กหญิงและหญิงสาวถูกลักพาตัวและบังคับให้เข้าไปเป็นหญิงบริการในสถานี่ ผ่อนคลายของกองทัพญี่ปุ่น ในจำนวนนี้เป็นสตรีและเด็กสาวชาวฟิลิปปินส์มากกว่า 1,000 คน Galang และทีมงานได้สัมภาษณ์สตรีเหล่านี้ ซึ่งใน ค.ศ. 2017 ยังมีชีวิตอยู่จำนวน 70 คน “Lola” หรือคุณย่าคุณยายเหล่านี้กล่าวว่า ได้พยายามมีชีวิตอยู่หลังจากเหตุการณ์เลวร้าย การที่ทำให้มีชีวิตอยู่ต่อมาได้เป็นเพราะต้องการรู้เพื่อตัวเองและต้องการความยุติธรรม รวมทั้งไม่ต้องการให้เกิดเหตุการณ์ในลักษณะนี้อีก (Mosbergen, 2017: online) จึงนำไปสู่การเรียกร้องความยุติธรรมเพื่อให้มีการชดเชยและขอโทษต่อสตรีเหล่านั้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นกับชาติที่ตกเป็นเหยื่อด้วย

การเรียกร้องความยุติธรรมและการชดเชยให้แก่หญิงบำเรอในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์มีมากขึ้นในทศวรรษ 1990 ในฟิลิปปินส์ หลังจากที่ Lola Rosa เปิดเผยเรื่องราวของตนใน ค.ศ. 1992 และมีสตรีฟิลิปปินส์จำนวนมากออกมาเปิดเผยเรื่องราวบ้าง ทำให้เกิดการเรียกร้องความรับผิดชอบจากรัฐบาลญี่ปุ่น โดยมีองค์กรสตรีฟิลิปปินส์ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนเพื่อคุ้มครองสิทธิของหญิงบำเรอชาวฟิลิปปินส์ เป็นตัวแทนในการรณรงค์เรียกร้องการชดเชยและคำขอโทษจากญี่ปุ่น รายงานขององค์กรสตรีฯ ระบุว่า มีสตรีฟิลิปปินส์อย่างน้อย 1,000 คน ถูกทารุณกรรมโดยกองทัพญี่ปุ่น และมีสตรีที่เปิดเผยเรื่องราวประมาณ 200 คน ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1993 องค์กรสตรีฟิลิปปินส์ให้การสนับสนุน Henson และอดีตหญิงบำเรออีก 18 คน ในการยื่นคำร้องต่อศาลกรุงโตเกียวเพื่อให้รัฐบาลญี่ปุ่นออกมาขอโทษและจ่ายค่าชดเชย ต่อมา มีการยื่นฟ้องเพิ่มอีกรวมทั้งสิ้น 46 คดี นายคิอิจิ มิยาซะวะ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้ออกแถลงการณ์กล่าวแสดงความเสียใจและสำนึกผิด รวมถึงยอมรับว่ากองทัพญี่ปุ่นมีส่วนเกี่ยวข้องไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อมในการจัดตั้งสถานี่ผ่อนคลายเป็นและจัดหา comfort women แถลงการณ์นี้ออกมาในเดือนสิงหาคมซึ่งเป็นเดือนครบรอบการยอมแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 ของญี่ปุ่น คดีนี้มีคำตัดสินในเดือนธันวาคม ค.ศ. 2003 โดยศาลฎีกาญี่ปุ่นปฏิเสธคำร้องทั้งหมด (Mcmullen. 2016: online) ทำให้ความยุติธรรมที่สตรีเหล่านี้ควรได้รับจึงยังไม่เกิดขึ้น และในทศวรรษ 2010 อดีตหญิงบำเรอชาวฟิลิปปินส์ที่ยังมีชีวิตอยู่เหลือเพียง 70 คนเท่านั้น (Whaley. 2016: online) ทำให้มีความพยายามที่จะผลักดันประเด็นนี้ให้เป็นที่สนใจมากขึ้น และเรียกร้องต่อรัฐบาลญี่ปุ่นเพื่อให้ความเป็นธรรมต่อสตรีเหล่านี้

ที่ผ่านมา รัฐบาลญี่ปุ่นตั้งแต่ทศวรรษ 1950 ได้แต่กล่าวแสดง “ความเสียใจ” ต่อการกระทำของทหารญี่ปุ่น แต่ไม่เคยกล่าวคำขอโทษแม้จะถูกเรียกร้องให้ขอโทษ การที่รัฐบาลไม่กล่าวคำขอโทษอาจเป็นเพราะเกรงว่าประเทศที่เคยได้รับผลกระทบจะถือว่าเป็นการยอมรับผิดชอบตามกฎหมายของญี่ปุ่น (ศิริพร ดาบเพชร. 2559: 233) ซึ่งจะทำให้มีการเรียกร้องค่าเสียหายหรือค่าชดเชยตามมา หรืออาจจะเป็นการเรียกร้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือข้อตกลงทางการเมืองกับญี่ปุ่น (Spitzer. 2012: online) นอกจากนี้ พวกเขาตินิยมในญี่ปุ่นไม่ต้องการให้นำเงินไปจ่ายชดเชย และไม่ต้องการให้ยอมรับว่ากองทัพญี่ปุ่นกระทำเช่นนั้น ผู้นำญี่ปุ่นที่ผ่านมาจึงหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวคำขอโทษ กล่าวแต่เพียงคำว่าเสียใจทั้งต่อการปกครองที่กดขี่ในอาณานิคมและการกระทำต่อหญิงบริการชาติต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม การเปิดเผยหลักฐานของนักประวัติศาสตร์ในต้นทศวรรษ 1990 ถึงการมีอยู่จริงของสถานี่ผ่อนคลายเป็นและการรับรู้ของรัฐบาลญี่ปุ่นช่วงสงคราม ทำให้ท่าทีของรัฐบาลญี่ปุ่นเริ่มเปลี่ยนไปจากที่แต่เดิมปฏิเสธความเกี่ยวข้องมาโดยตลอด ประกอบกับมีปัจจัยอื่นที่อาจมีผลให้รัฐบาลญี่ปุ่นแสดงท่าทียอมรับมากขึ้น เช่น กระแสสิทธิมนุษยชนของโลกยุคหลังสงครามเย็น และประเด็น comfort women กลายเป็นที่สนใจอีกครั้งในระดับสากลใน ค.ศ. 1991 เมื่อหญิงบริการชาวเกาหลีบอกเล่าเรื่องราวของตนต่อสาธารณชน⁶ ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อสตรีที่รุนแรงและไม่สามารถยอมรับได้ สตรีเกาหลี 3 คน ที่เคยเป็นหญิงบริการยื่นฟ้องรัฐบาลญี่ปุ่น โดยได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มส่งเสริมสิทธิสตรีในญี่ปุ่นเอง (Gordon. 2014: 331)

⁶เรื่องของ comfort women เป็นที่สนใจของสาธารณชนในเกาหลีใต้ก่อนที่อื่น เมื่อมีการสร้างภาพยนตร์เรื่อง An Old Lady in Okinawa: Testimony of a Military Comfort Women ใน ค.ศ.1979 จากเรื่องราวของเพ พองกี (Pae Pong-Gi) สตรีชาวเกาหลี แต่ประเด็นนี้ต่อมาเงียบหายไปตามสถานการณ์การเมืองภายใต้เผด็จการของเกาหลีใต้ในทศวรรษ 1980

2. ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

กระแสการเรียกร้องค่าชดเชยและการชดเชยจากประเทศต่าง ๆ ทำให้ตั้งแต่ทศวรรษ 1990 รัฐบาลญี่ปุ่นมีการเคลื่อนไหวในประเด็นนี้มากขึ้น ทั้งการออกแถลงการณ์ของรัฐบาลมิยาซะวะใน ค.ศ. 1993 เพื่อแสดงความเสียใจและยอมรับ การที่นายกรัฐมนตรีโทมิอิชิ มุระยะมะ กล่าวแสดง “ความเสียใจอย่างสุดซึ้ง” และ “ขอโทษจากใจ” ต่อความก้าวร้าวของญี่ปุ่นในอดีตและการปกครองอาณานิคมของญี่ปุ่นในโอกาสครบรอบ 50 ปีการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 1995 ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ทางการญี่ปุ่นกล่าวขอโทษต่อเหตุการณ์ ไม่ใช่เพียงแค่กล่าวแสดงความเสียใจอย่างเดียวหรือกล่าวขอโทษเฉพาะหญิงบริการ (ศิริพร ดาบเพชร. 2559: 237) รวมถึงการตั้งกองทุนสตรีแห่งเอเชีย ในรูปแบบกองทุนเอกชนของรัฐบาล มุระยะมะ เพื่อดำเนินการจ่ายค่าชดเชยต่อ comfort women ใน 2-3 ประเทศในเอเชีย และจ่ายค่าชดเชยได้ราว 500 คน ก่อนที่กองทุนจะยุติไปใน ค.ศ. 2007 ค่ากล่าวขอโทษของรัฐบาลญี่ปุ่นมีมาอย่างต่อเนื่อง เช่น ในต้นเดือนเมษายน ค.ศ. 2005 (ปีที่ 60 ของการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2) นายกรัฐมนตรีจุนอิชิโร โคอิซุมิ ได้กล่าว “ยอมรับจากใจจริงถึงความ เป็นจริงทางประวัติศาสตร์นั้นอย่างสำนึกผิด และอยากขอภัยอยู่ตลอดเวลา” ต่อที่ประชุมผู้นำประเทศ เอเชีย-แอฟริกา ที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย (Gluck et al. 2015: 532)

ที่ผ่านมาในการประชุมระดับนานาชาติแทบทุกเวทีโดยเฉพาะการประชุมสหประชาชาติ เกาหลีใต้ซึ่งเคยถูกญี่ปุ่นปกครองอย่างโหดร้าย มักยกกรณีการรุกรานและทำทารุณกรรมของทหาร ญี่ปุ่นในช่วงสงครามมากล่าวถึงเสมอ รวมถึงญี่ปุ่นยังถูกโจมตีจากองค์กรสิทธิมนุษยชนสากลหรือองค์กร สิทธิสตรีในระดับต่าง ๆ อยู่เสมอ ทำให้เกิดผลกระทบด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และความขัดแย้งจากประวัติศาสตร์นี้ยังส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในภูมิภาคด้วย เพราะนอกจากเกาหลีใต้แล้ว จีนก็เป็น ประเทศที่ถูกญี่ปุ่นกระทำรุนแรงเช่นกัน ส่วนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แม้จะไม่มี การต่อต้านญี่ปุ่น รุนแรงเช่นเกาหลีใต้หรือจีน แต่ก็มี การตำหนิญี่ปุ่นในเวทีระดับสากล และมีการชุมนุมประท้วงของ อดีต comfort women และองค์กรต่าง ๆ หลายครั้ง

การกล่าวแสดงความเสียใจและต่อมากล่าวค่าชดเชยของรัฐบาลญี่ปุ่นยังไม่อาจยุติความ ขัดแย้งได้ และหลายครั้งเมื่อมีการกระทบกระทั่งหรือความขัดแย้งกันในประเด็นอื่น ประเด็นการ รุกรานช่วงสงครามมักจะถูกนำมากล่าวถึงเสมอ รวมถึงปลุกกระแสชาตินิยมขึ้นด้วย ทำให้กระทบต่อ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพราะบางครั้งการประท้วงหรือการชุมนุมต่อต้านญี่ปุ่นรุนแรงถึงขั้น มีการเผาทำลายทรัพย์สินหรือธงชาติญี่ปุ่นดังที่เคยเกิดขึ้นในจีนและเกาหลีใต้ ดังนั้น ในปีที่ 70 แห่ง การสิ้นสุดสงครามใน ค.ศ. 2015 นายชินโซ อาเบะ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นได้กล่าวขอโทษอีกครั้งและ กล่าวว่าจะไปนี้นานาชาติควรจะไปข้างหน้า ซึ่งใน ค.ศ. 2007 ช่วงที่นายอาเบะเป็นนายกรัฐมนตรี สมัยแรก ได้กล่าวแสดงการไม่ยอมรับว่ากองทัพญี่ปุ่นลักพาหรือบังคับนำตัวผู้หญิงไป แต่บอกว่าผู้หญิง เหล่านั้นมีอาชีพโสเภณีอยู่แล้ว (Kotler. 2014: online) ต่อมานายอาเบะจึงยอมรับและในปลายเดือน ธันวาคม ค.ศ. 2015 รัฐบาลญี่ปุ่นและรัฐบาลเกาหลีใต้ได้ทำข้อตกลงกันระบุว่า รัฐบาลญี่ปุ่นได้กล่าว ขอโทษและจะจ่ายเงินชดเชย 1 พันล้านเยน หรือ 8.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ เข้ากองทุนเพื่อช่วยเหลือ อดีตหญิงบริการ ทั้งสองชาติตกลงจะยุติการวิจารณ์และตำหนิกันในเวทีโลกและในที่ประชุมสหประชาชาติ ในประเด็นความขัดแย้งจากยุคสงคราม นายอาเบะกล่าวถึงข้อตกลงนี้ว่ารัฐบาลญี่ปุ่นได้ทำหน้าที่ ต่อคนรุ่นปัจจุบันโดยหาทางแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งที่มีมายาวนานกว่า 70 ปี นับจากสิ้นสุดสงคราม (Yan & et al. 2015: online) อย่างไรก็ตาม ในเกาหลีใต้มีข้อวิจารณ์ว่าเงินชดเชยน้อยไปและไม่พอใจ

ที่รัฐบาลยอมรับ แต่รัฐบาลเกาหลีใต้ให้เหตุผลว่าที่ยอมรับเพราะอดีตหญิงบริการที่ปัจจุบันสูงอายุแล้ว มีชีวิตเหลืออยู่น้อยลงทุกปี ใน ค.ศ. 2015 เหลือเพียง 40 กว่าคน หากไม่ตกลงรับข้อเสนอของญี่ปุ่น และเรียกร้องมากขึ้นซึ่งย่อมต้องใช้ระยะเวลาในการเจรจา อดีตหญิงบริการเหล่านี้อาจจะไม่ได้รับการชดเชยใด ๆ เลยก่อนถึงแก่กรรม

ขณะที่หญิงบำเรอชาวอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังไม่ได้รับการเยียวยาจากญี่ปุ่นในลักษณะเดียวกับที่เกาหลีใต้ได้รับ ทำให้ความพยายามแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวกับหญิงบำเรอของญี่ปุ่นไม่ได้รับการยอมรับจากประเทศเหล่านี้ และมีข้อวิจารณ์จากนักวิชาการชาวฟิลิปปินส์ว่าคำขอโทษของญี่ปุ่นยังไม่เป็นทางการ ไม่ใช่คำขอโทษจากรัฐบาลโดยตรง ทำให้ดูขาดความจริงใจ (Whaley, 2016: online) ทำให้เกิดการชุมนุมประท้วงญี่ปุ่นหลายครั้งในฟิลิปปินส์ของกลุ่ม comfort women และผู้สนับสนุน โดยมีการประณามและเรียกร้องให้ทางการญี่ปุ่นรับผิดชอบ เช่น การประท้วงหน้าสถานทูตญี่ปุ่นที่กรุงมะนิลา ค.ศ. 1996 การประท้วงในวันสตรีสากล ค.ศ. 2002 และการประท้วงนายอาเบะใน ค.ศ. 2015 หลังออกแถลงการณ์การสิ้นสุดสงครามครบรอบ 70 ปี รวมทั้งขอให้ญี่ปุ่น “ขอโทษอย่างจริงใจ” (Sigit & Anantasya, 2021: 154) การประท้วงยังเกิดขึ้นเมื่อจักรพรรดิอะกิฮิโตะและพระราชินีมิชิโกะเสด็จฯ เยือนฟิลิปปินส์เมื่อ ค.ศ. 2016 กลุ่มผู้ประท้วงแสดงความไม่พอใจที่รัฐบาลฟิลิปปินส์ให้การต้อนรับ และเรียกร้องให้ประธานาธิบดีเบนิกโน อากีโนที่ 3 เรียกร้องความเป็นธรรมจากญี่ปุ่น โดยให้ญี่ปุ่นขอโทษและจ่ายค่าชดเชยเช่นเดียวกับที่ตกลงกับเกาหลีใต้ ซึ่งจักรพรรดิญี่ปุ่นกล่าวแสดงความเสียใจต่อความโหดร้ายของทหารญี่ปุ่น แต่ไม่กล่าวถึงหญิงบำเรอ ขณะที่นายอากีโนกล่าวว่าเมื่อ ค.ศ. 1956 ญี่ปุ่นได้ทำข้อตกลงชดเชยค่าเสียหายให้ฟิลิปปินส์แล้วจำนวน 550 ล้านดอลลาร์ ฟิลิปปินส์จะไม่เรียกร้องอีก การที่จักรพรรดิญี่ปุ่นไม่กล่าวถึงหญิงบำเรอและท่าทีของประธานาธิบดีฟิลิปปินส์สร้างความผิดหวังให้แก่อดีตหญิงบำเรออย่างมาก ซึ่งอาจเป็นเพราะทางการฟิลิปปินส์ไม่ยอมให้กระทบความสัมพันธ์กับญี่ปุ่น เนื่องจากญี่ปุ่นเป็นนักลงทุนและคู่ค้าสำคัญของฟิลิปปินส์

องค์กรสตรีฟิลิปปินส์ออกแถลงการณ์ใน ค.ศ. 2016 ขอให้รัฐบาลฟิลิปปินส์หารือกับรัฐบาลญี่ปุ่น โดยตำหนิว่ารัฐบาลที่ผ่านมามีเจตนาเพิกเฉยต่อการให้ความเป็นธรรมแก่ comfort women เพราะกลัวกระทบความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นโดยเฉพาะทางเศรษฐกิจ ทำให้มี Lola ที่เสียชีวิตโดยไม่ได้รับการชดเชยหรือไม่ได้รับแม้แต่คำขอโทษอย่างเป็นทางการ ปัดมาอดีต comfort women และองค์กรเอกชนของฟิลิปปินส์รวมตัวประท้วงที่หน้าสถานทูตญี่ปุ่นเพื่อประท้วงนายอาเบะที่มาเยือนฟิลิปปินส์ในเดือนมกราคม ค.ศ. 2017 เรียกร้องให้นายอาเบะกล่าวขอโทษอย่างเป็นทางการ ให้จ่ายค่าชดเชยและให้ชำระตำราเรียนประวัติศาสตร์ให้ถูกต้อง ทั้งนี้หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของนักเรียนญี่ปุ่นมีประเด็นนำเสนอว่า การกระทำของญี่ปุ่นต่อชาติอื่น ๆ ในเอเชียในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นการ “ปลดปล่อย” ชาติเอเชียจากจักรวรรดินิยมตะวันตก และก่อให้เกิดผลดีต่อชาติต่าง ๆ มากกว่าผลเสีย รวมทั้งไม่ยอมรับว่าทหารญี่ปุ่นรุกรานและกระทำการโหดเหี้ยมรุนแรง (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2551: 347) กลุ่มชาตินิยมในญี่ปุ่นเห็นว่าควรสอนนักเรียนให้ภาคภูมิใจในความเป็นคนญี่ปุ่นที่ได้ช่วยปลดปล่อยชาวเอเชียจากจักรวรรดินิยมตะวันตก และเห็นว่าไม่ควรสอนนักเรียนเกี่ยวกับประเด็นหญิงบริการและการสังหารหมู่พลเรือน (Gordon, 2014: 332) ซึ่งความเห็นของกลุ่มชาตินิยมในญี่ปุ่นและประเด็นในหนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นทำให้เกิดการประท้วงญี่ปุ่น โดยเฉพาะในจีนและเกาหลีใต้ที่การประท้วงเป็นไปอย่างรุนแรง

ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้ไม่ได้ดีนักจากกรณี comfort women แต่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลญี่ปุ่นกับฟิลิปปินส์เป็นไปด้วยดี ประธานาธิบดีโรดริโก โรอา ดูแตร์เต ของฟิลิปปินส์แสดงท่าทีเพิกเฉยต่อการเรียกร้องเพื่อหญิงบำเรอ กลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อ comfort women ในฟิลิปปินส์ วิจารณ์ว่ารัฐบาลคำนึงถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศมากกว่า เนื่องจากรัฐบาลญี่ปุ่นเป็นผู้บริจาครายใหญ่ในการช่วยเหลือฟิลิปปินส์ และระบุว่าชาวฟิลิปปินส์ต้องการเป็นมิตรกับญี่ปุ่น แต่ก็ต้องการความเป็นธรรมและสิ่งที่เรียกร้องนั้นไม่ใช่สิ่งที่ไม่ได้มีเหตุผล แต่เป็นผลที่ญี่ปุ่นต้องชดใช้จากการกระทำของกองทัพญี่ปุ่นในอดีต ญี่ปุ่นไม่ควรปฏิเสธความจริงว่าได้กระทำอาชญากรรมที่เลวร้าย (Sigit & Anantasya. 2021: 156)

สำหรับอินโดนีเซียนั้น ใน ค.ศ. 1993 สถาบันช่วยเหลือทางกฎหมายของอินโดนีเซียดำเนินการให้ comfort women ลงทะเบียนเพื่อให้ความช่วยเหลือ นำไปสู่การที่รัฐบาลอินโดนีเซียและรัฐบาลญี่ปุ่นหารือกัน ใน ค.ศ. 1996 เพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยมีข้อสรุปว่ารัฐบาลอินโดนีเซียจะทำโครงการให้ความช่วยเหลือและสวัสดิการแก่อดีตหญิงบำเรอ ส่วนเรื่องค่าชดเชยทางการอินโดนีเซียระบุว่าญี่ปุ่นได้ชดใช้แล้วตั้งแต่ ค.ศ. 1958 จึงจะไม่เรียกร้องอีก (Dania. 2016: online) ต่อมานายกรัฐมนตรีรีวทาโร ฮาชิโมะโตะของญี่ปุ่นส่งจดหมายขอโทษไปยังรัฐบาลอินโดนีเซีย แต่ไม่ได้กล่าวขอโทษต่อหญิงบำเรอโดยตรง และใน ค.ศ. 1997 กองทุนสตรีแห่งเอเชียของญี่ปุ่นทำบันทึกความเข้าใจกับทางการอินโดนีเซีย ระบุว่ากองทุนจะมอบเงินจำนวน 380 ล้านเยน เป็นเงินช่วยในการสร้างสวัสดิการต่าง ๆ จำนวน 69 แห่ง เป็นเวลา 10 ปี เพื่อให้อดีตหญิงบำเรอและผู้สูงอายุชาวอินโดนีเซียอยู่อย่างสะดวกสบายตลอดชีวิต (Asian Women's Fund. 2007: online) ซึ่งรัฐบาลญี่ปุ่นเห็นว่าการให้ความช่วยเหลือผ่านกองทุนนี้เป็นทางออกที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหาและการชดเชยแก่หญิงบำเรอในอินโดนีเซีย (Dania. 2016: online) อย่างไรก็ตาม มีการตั้งคำถามถึงความจริงใจของรัฐบาลญี่ปุ่น เพราะรัฐบาลยังไม่ได้กล่าวขอโทษต่อหญิงบำเรอชาวอินโดนีเซียโดยตรง และเงินช่วยเหลือก็ไม่ใช่เงินจากรัฐบาลญี่ปุ่นโดยตรง แต่กองทุนนี้เป็นเงินที่มาจากการบริหารจัดการโดยชาวญี่ปุ่น

นอกจากนี้ องค์กรภาคเอกชนในอินโดนีเซีย เช่น กลุ่มเครือข่ายสามัคคีหญิงบำเรออินโดนีเซีย ได้จัดนิทรรศการเกี่ยวกับหญิงบำเรอเนื่องในวันที่ระลึกหญิงบำเรอสากล ซึ่งตรงกับวันที่ 14 สิงหาคมของทุกปี เพื่อให้ชาวอินโดนีเซียได้รับรู้ถึงประวัติศาสตร์ในช่วงนั้น และเพื่อให้สตรีเหล่านี้ได้รับการเยียวยาอย่างเป็นธรรม แต่ดูเหมือนว่าความพยายามอาจจะไม่เป็นไปดังตั้งใจทุกประเด็น ซึ่งจะยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นกับอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์เช่นที่ผ่านมา

สรุปได้ว่า การที่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เรื่องราวของ comfort women เจ็บหายและถูกลืมเลือนไป ทำให้สตรีเอเชียจำนวนมากที่ตกเป็น comfort women ไม่ได้รับการเยียวยา ด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น ญี่ปุ่นแพ้สงครามถูกสหรัฐอเมริกาปกครองและต่อมากลายเป็นพันธมิตรของสหรัฐอเมริกาในสงครามเย็น สถานการณ์สงครามเย็นในเอเชียตะวันออก จึงกลายเป็นคอมมิวนิสต์ สงครามเกาหลี และการต่อสู้เพื่อเอกราชตามด้วยภาวะสงครามเย็นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้เรื่องของหญิงบำเรอไม่ได้รับการกล่าวถึงและเยียวยา ทศวรรษ 1970 เริ่มมีการพูดถึงแต่ก็เจ็บหายไปจนทศวรรษ 1990 ประเด็นนี้จึงกลับมาได้รับความสนใจอีกครั้ง ซึ่งเป็นผลจากกระแสสิทธิมนุษยชนและสิทธิสตรีในระดับสากล ทำให้ผู้รับรู้ต่างรู้สึกสะเทือนใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะเมื่อคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนและร่างกายที่ถูกละเมิดอย่างรุนแรง ทำให้มีความพยายามและความเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมคืนให้กับสตรีเหล่านี้ ทั้งการสนับสนุนให้มีการฟ้องร้อง การเปิดเผยเรื่องราว

ให้สาธารณชนได้รับรู้ในวงกว้างเพื่อให้เกิดการช่วยเหลือและให้คนรุ่นหลังตระหนักในการเคารพสิทธิมนุษยชน การไม่กระทำรุนแรงต่อสตรี และการไม่ให้ประวัติศาสตร์ที่เลวร้ายนี้เกิดขึ้นอีก ประเด็นนี้ยังส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นกับชาติที่ได้รับผลกระทบ ซึ่งในที่สุดรัฐบาลญี่ปุ่นที่ปฏิเสธความเกี่ยวข้องกับการกระทำของกองทัพในอดีตและไม่ยอมกล่าวขอโทษมานานหลายสิบปี ต้องยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตจากหลักฐานที่เปิดเผยออกมา รัฐบาลญี่ปุ่นหลายสมัยได้กล่าวขอโทษ และจ่ายค่าชดเชยให้อดีตหญิงบริการโดยเฉพาะสตรีเกาหลีใต้

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันยังมีข้อวิจารณ์ต่อรัฐบาลญี่ปุ่นโดยเฉพาะในเกาหลีใต้และในจีน ว่าแม้ญี่ปุ่นมีข้อตกลงที่จะชดเชยให้กับผู้เสียหาย แต่ข้อตกลงนี้ไม่ได้กล่าวถึงการค้นหาความจริงและการศึกษาประวัติศาสตร์ การที่เหตุการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ได้รับการอภิปรายอย่างเปิดกว้างนับจากสงครามสิ้นสุดลงนั้นเป็นเพราะภาวะสงครามเย็นที่เกิดขึ้นตามมา ผู้ที่เกี่ยวข้องจึงไม่มีโอกาสได้บอกเล่าความรู้สึกของพวกเขา ข้อตกลงอย่างเป็นทางการระหว่างประเทศหรือต่อผู้เสียหายไม่เคยเกิดขึ้น ทำให้บาดแผลจากสงครามไม่เคยได้รับการแก้ไขอย่างเต็มที่ และการค้นหาความจริงทางประวัติศาสตร์ไม่เคยเกิดขึ้น ดังนั้น แม้การชดเชยและคำขอโทษจะเป็นการเยียวยาจิตใจให้แก่อดีตหญิงบำเรอ แต่ถ้าประวัติศาสตร์ในช่วงนี้มีการถ่ายทอดอย่างตรงไปตรงมาและผู้เสียหายได้รับคำขอโทษอย่างจริงจังย่อมจะทำให้เกิดการยอมรับและเกิดการเรียนรู้จากอดีตที่จะเป็นบทเรียนต่อไป และตระหนักถึงประเด็นสิทธิมนุษยชนมากขึ้น ดังที่อดีตหญิงบำเรอกล่าวไว้ว่า การบอกเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นนั้น “เป็นการต่อสู้เพื่อตัวเองและต้องการความยุติธรรม รวมทั้งไม่ต้องการให้เกิดเหตุการณ์ในลักษณะนี้อีก”

ข้อเสนอแนะ

บทความชิ้นนี้ศึกษาประเด็นหญิงบำเรอในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ โดยใช้ข้อมูลหลักประเภท oral history ซึ่งการศึกษาวิจัยในอนาคตอาจศึกษาเพิ่มเติมในส่วนของเกาหลีและจีนทั้งจีนแผ่นดินใหญ่และไต้หวัน รวมถึงขยายแหล่งข้อมูลที่กว้างขึ้นเพื่อให้ได้ความรู้ที่สมบูรณ์ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ชัยชาญ คุ้มปัญญา. (2558). **รู้จักหญิงบำเรอ (comfort woman)**. สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2565, จาก <http://www.chanchaivision.com/2015/06/comfort-women-150614.html>
- ชะวักชัย ภาคินธู. (2548). **กระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- นิธิพัฒน์ สีนเพ็ง. (2560). **มาตรการความยุติธรรมระยะเปลี่ยนผ่านในประเทศญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2: ผลกระทบและความทรงจำของคนญี่ปุ่นต่อสงคราม**. *วารสารญี่ปุ่นศึกษา*. 34(2): 114-128.
- พวงทิพย์ เกียรติสทกุล. (2553). **ชีวิตราษฎรไทยสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา: มุมมองผ่านการเข้ามาควบคุมทางรถไฟสายใต้ของกองทัพญี่ปุ่น**. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*. 30(1): 117-137.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2551). **ไทย จีน ญี่ปุ่นในยุคจักรวรรดินิยมใหม่ วิเคราะห์เปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- ศิริพร ดาบเพชร. (2559). **ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- _____. (2564). **การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในเกาหลีใต้**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- โสภิตา วีรกุลเทวัญ. (2544). **รายงานการวิจัยเรื่อง ตามรอยหญิงบำเรอในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง**. กรุงเทพฯ: หจก.ชนบรรณการพิมพ์.
- Cumings, Bruce. (1997). **Korea's Place in the Sun, A Modern History**. New York: W.W. Norton & Company.
- Dania, Maya. (2016). **Former Sex Slaves Were Victims of War Crime**. Retrieved April 25, 2022, from <https://www.alpha-canada.org/historical-issues/former-sex-slaves-were-victims-of-war-crime-maya-dania>
- Galang, Evelina M. (2017). **Lolas' House: Survivors of Wartime Rape Camps**. Evanston, IL.: Northwestern University Press.
- Gluck, Carol; Mitter, Rana and Armstrong, Charles K. (2015). The Seventieth Anniversary of World War II's End in Asia: Three Perspectives. **The Journal of Asian Studies**. 74(3): 531–537.
- Gordon, Andrew. (2014). **A Modern History of Japan: from Tokugawa Times to the Present**. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press.
- Hayashi, Hirofumi. (1998). Japanese Comfort Women in Southeast Asia. **Japan Forum**. 10(2): 211- 219.
- Kotler, Mindy. (2014). **The Comfort Women and Japan's War on Truth**. Retrieved May 1, 2022, from <https://www.nytimes.com/2014/11/15/opinion/comfort-women-and-japans-war-on-truth.html>
- Mcmullen, Jane. (2016). **The House Where the Philippines "Forgotten 'Comfort Women" Were Held**. Retrieved May 3, 2022, from <https://www.bbc.com/news/magazine-36537605>
- Mosbergen, Dominique. (2017). **The Harrowing Story of Fillipina Women Enslaved in Japan's Wartime Rape Camps**. Retrieved May 3, 2022, from https://www.huffpost.com/entry/comfort-women-philippines-m-evelina-galang_n_57232d48e4b0f309baf08490
- O'Neill, Claire. (2011). **Comfort Women: Untold Stories of Wartime Abuse**. Retrieved May 3, 2022, from <https://www.npr.org/sections/pictureshow/2011/06/04/134271795/comfort-women-untold-stories-of-wartime-abuse>
- Orreill, Kirsten. (2008). Who are the lanfu (Comfort Women)? **New Voices**. 2: 128-152.
- Sigit & Anantasya, Farin A. (2021). Comfort Women: Impacts on Japan's Relations with South Korea and The Philippines. **Malaysian Journal of International Relations**. 9: 144-163.
- Spitzer, Kirk. (2012). **Why Japan Is Still Not Sorry Enough**. Retrieved May 1, 2022, from <http://nation.time.com/2012/12/11/why-japan-is-still-not-sorry-enough/>

- The Asian Women's Fund. (1997). "Ianfu" Mondai Kankei Bunken Mokuroku, (A Bibliography of Publications on the "Comfort Women" Issue), Retrieved May 3, 2022, from <https://www.awf.or.jp/e1/Sources.html>
- Yan, Holly; KJ Kwon; Junko Ogura; & Tiffany Ap. (2015). **South Korea, Japan Reach Agreement on 'Comfort Women'**. Retrieved May 3, 2022, from <http://edition.cnn.com/2015/12/28/asia/south-korea-japan-comfort-women/index.html>
- Wakabayashi, Bob Tadashi. (2003). Review: Comfort Women: Beyond Litigious Feminism. **Monumenta Nipponica**. 58(2): 223-258.
- Whaley, Floyd. (2016). In **Philippines, World War II's Lesser-Known Sex Slaves**. Retrieved May 3, 2022, from <https://www.ocregister.com/2016/01/30/in-philippines-world-war-iis-lesser-known-sex-slaves-are-beginning-to-speak-out/>